

8. Щукина Р.Г. Индивидуализация обучения студентов младших курсов в условиях адаптивной системы обучения (на материале английского языка и высшей математики) : автореф. дис... канд. пед. наук. / Р.Г. Щукина. – М., 1988. – 19 с.

АЛЕКСАНДРОВА О.Ф.

ГУМАНІСТИЧНІ ПЕДАГОГІЧНІ ЦІННОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Незважаючи на численні дослідження в галузі виховання, проблема формування гуманістичних цінностей у молоді залишається невирішеною. Світова криза та стагнація вітчизняної економіки дають змогу побачити ті недоліки, які мають місце в сучасному суспільстві, зокрема відчуті дефіцит гуманізму. Ми мусимо визнати, що людство досягло успіху в багатьох сферах, окрім розвитку власної душі. Сучасна вища освіта може похвалитися скоріше науковими досягненнями майбутніх спеціалістів, ніж досягненнями у сфері виховання молодого покоління.

Однією з причин такого стану справ дослідники називають ігнорування важливості виховання у вищих школах, необізнаність самих викладачів вищої школи не стільки з проблемою гуманізації освіти взагалі, скільки із самими гуманістичними цінностями як з предметом, а отже, з проблемою формування таких гуманістичних цінностей у майбутніх педагогів. Невирішеність проблеми формування гуманістичних цінностей, а також необізнаність викладачів вищої школи щодо самих гуманістичних цінностей спонукала нас до написання цієї статті.

Мета статті – висвітлити різні підходи до класифікації гуманістичних педагогічних цінностей та визначення поняття “гуманістичні педагогічні цінності” в педагогічній теорії виховання.

Значний внесок у розробку проблем гуманістичних цінностей особистості зробили відомі філософи ХІХ–ХХ ст.: М. Бердяєв, Е. Дюркгейм, М. Лосський, Г. Ріккерт, В. Соловйов, П. Флоренський, П. Юркевич та ін. Такі вчені, як Г. Балл, І. Бех, О. Білоусова, О. Вишневський, К. Гавриловець, О. Столяренко, В. Сухомлинський, В. Плавич, досліджували цінності особистості, прирівнюючи їх до ідеалу особистості. Дослідження гуманістичних цінностей як форми суспільної самосвідомості особистості та найважливішого компонента її духовного світу, способу духовно-практичного освоєння дійсності в сучасній філософії здійснили С. Анісімов, В. Іванов, М. Каган, О. Киричук, І. Кон. На основі праць та досліджень С. Анісімова Л. Буєвої, І. Зязюна, М. Кагана визначено категоріальний апарат теорії цінностей, який включає поняття: “цінність”, “ціннісне”, “ціннісне ставлення”, “ціннісна орієнтація”, “ціннісна позиція”, “ціннісна норма”. Аналіз формування гуманістичних цінностей, вікових закономірностей розвитку ціннісних орієнтацій представлено в працях психологів Л. Виготського, К. Платонова, С. Рубінштейна.

Гуманістичні цінності педагога – це критерій його ставлення до світу, учнів, інших людей; категорія, яка відображає сутність педагогічної професії, її розвиток. Сутність педагогічної діяльності полягає у встановленні стійкого діалогу між педагогом та учнем у процесі спільної діяльності на суб’єкт-суб’єктній основі. За умови дотримання такої педагогічної основи встанов-

люється саме міжособистісний, а не рольовий контакт. Наслідком такого контакту є встановлення стійкого діалогу, який дає можливість більшого впливу, сприйнятливості під час процесу спілкування [3].

До педагогічних цінностей належать: людина, її життя, фізичне та психічне здоров'я (така цінність у викладача виявляється в любові до того, хто навчається, в поважному ставленні до нього, в прагненні зробити його центром життя і служіння); цінності знання, що означає систематичне поповнення та вдосконалення професійних знань як необхідної умови професійного зростання взагалі; ціннісно-мотиваційна настанова на розвиток творчого потенціалу, можливостей (прагнення до самореалізації та саморозвитку є цінністю особистісного зростання); цінності-ставлення (ставлення педагога до себе як до суб'єкта діяльності, "Я-концепція", динаміка розвитку почуття гідності, честі) [10]. Сукупність педагогічних цінностей як норм, що регламентують професійно-педагогічну діяльність учителів, характеризує цілісний характер. Така сукупність педагогічних цінностей існує як пізнавально-дієва система, що визначає взаємозв'язок сформованих у суспільстві міркувань стосовно проблем професійної освіти та професійно-педагогічної діяльності вчителів вищої школи.

Педагогічні цінності є об'єктивними, тому що складаються в процесі історичного розвитку суспільства, освіти і стверджуються в педагогічній науці у вигляді ідей, концепцій, теорій. У ході підготовки та під час здійснення педагогічної діяльності викладач опановує педагогічні цінності, які відображаються та перетворюються в його свідомості, тобто суб'єктивуються. Рівень суб'єктивності цінностей – це міра трансформації та реалізації ідеально-ціннісного в реальному житті, водночас він є показником особистісно-професійної розвиненості вчителя, його педагогічної культури [1].

У процесі розвитку умов соціально-педагогічної діяльності змінюються потреби суспільства, навчальних закладів та особистості. Переосмислюються також і педагогічні цінності. Так, у демократичному суспільстві набуває підтримки та поширюється проблемно-розвивальне, інноваційне навчання. Особлива увага приділяється гуманістично зорієнтованим технологіям, які значною мірою вдосконалюють навчально-виховний процес. До найбільш відомих гуманістично зорієнтованих технологій належать: особистісно зорієнтовані технології "педагогіки співробітництва" Ш.О. Амонашвілі, Є.М. Ільїна; технології комунікативного навчання Є.І. Пассова; технології інтенсивного навчання В.Ф. Шаталова; технології оптимізації навчання Ю.К. Бабанського; технології перспективно-випереджального навчання з використанням опорних схем при коментованому управлінні С.М. Лисенкової, диференційованого навчання С.П. Логачевської, індивідуалізація навчання І. Унт, В.Д. Шадрікова, адаптивна А.С. Границької, колективного, кооперативного, групового навчання В.К. Дьяченка, О.Г. Ривіна, комп'ютерного навчання І.П. Підласого, інформаційні (нові інформаційні) технології (відеокомп'ютерна технологія О.М. Мансурова і М.О. Мансурова). До технологій природовідповідного спрямування належать технологія саморозвитку дитини М. Монтесорі, природовідповідне виховання грамотності О.М. Кушнір; технології загального розвитку особистості Л. Занкова, розвитку засобів розумових дій Д. Елько-

ніна, В. Давидова, саморозвивального навчання Г.К. Селевко, розвитку творчих якостей особистості І.П. Волкова, всебічного розвитку особистості – школа-комплекс М.П. Щетиніна, особистісно орієнтоване розвивальне навчання І.С. Якиманської, ейдетична технологія розвитку пам'яті, уяви О. Авдієвської. Враховуючи природовідповідність гуманістично зорієнтованих технологій, можна стверджувати, що їхнє впровадження в навчально-виховний процес сприятиме гармонійному розвитку цілісної особистості. Цілісний і гармонійний розвиток особистості невід'ємно пов'язаний з розвитком духовних цінностей, стрижень яких становлять гуманістичні цінності [7; 8; 11].

Гуманістичні цінності як позитивне діяльнісно активне ставлення до людини виявляється в постійному дотриманні гуманістичних принципів, а також альтруїстичному характері почуттів та переживань. Воно закріплюється у відповідних вчинках, діях, поведінці людей, у протидії жорстокості, злу, несправедливості, критичному ставленні до своїх чеснот та недоліків, що стає основою самовдосконалення. Сутність духовного вдосконалення особистості полягає в засвоєнні гуманістичних цінностей. Сфера гуманістичних цінностей охоплює різні сторони життя, але формування таких цінностей неможливо без урахування головного чинника в життєдіяльності людини – її професійної діяльності. Отже, головним питанням стає визначення сенсу, цілей, намірів, прагнень, заради яких здійснюється професійна діяльність. Цілі та наміри духовно зрілої особистості, якими вона керується у своїй діяльності, виконують функцію вищого критерію для орієнтації в світі, своєрідної опори для особистісного самовизначення. Особистість активно використовує їх для розв'язання питань людського існування та діяльності, смисложиттєвих проблем. Вчинки людини виконують не лише перетворювальну функцію щодо навколишнього світу, але також здійснюють певні інтеграційні процеси у психічній сфері. Мета, якої людина прагне досягти у своїй діяльності, та її поведінка, перш ніж реалізуватися, співвідносяться із системою духовних цінностей людини. У результаті такого співвідношення визначається ціннісне ставлення до іншої людини та середовища. Ціннісні ставлення до матеріальних предметів або абстрактних явищ – це переживання їхньої бажаності чи небажаності для людини. У такій психологічній формі духовні цінності суспільства стають суб'єктивними надбаннями особистості. Переживання бажаності трансформується в зацікавлено-дійове ставлення, що забезпечує спонукально-регуляторну функцію духовних цінностей. Якщо серцевину духовних цінностей становлять такі гуманістичні цінності, як добро, розуміння, толерантність, то саме вони можуть стати засобами перетворення дійсності. Усвідомлення людиною духовних цінностей вимагає від неї складної внутрішньої роботи, пов'язаної з когнітивно-емоційним оцінюванням свого життя. Важливим у цьому процесі є ступінь узагальненості того змісту, який визначає ту чи іншу духовну цінність.

Гуманістичні педагогічні цінності виступають як відносно стійки орієнтири, з якими вчителі співвідносять своє життя та педагогічну діяльність. Суб'єктивне сприйняття й засвоєння вчителем загальнолюдських та педагогічних цінностей визначається його особистісними якостями, спрямованістю професійної діяльності, професійно-педагогічною самосвідомістю та особис-

тісною педагогічною системою; відображає його внутрішній світ. Ступінь засвоєння особистістю педагогічних цінностей залежить від активності педагогічної свідомості, тому що визначення цінності тієї чи іншої педагогічної ідеї відбувається в процесі оцінювання. Критерієм оцінювання є узагальнений образ, що сформувався на основі психолого-педагогічних знань, підсумків власної діяльності та її порівняння з діяльністю інших. Образи індивідуальної педагогічної свідомості можуть не збігатися з уявленнями про цілі, зміст, суб'єкт та об'єкт педагогічної діяльності, визнаними у суспільстві або професійній групі, тобто уявленнями про те, що забезпечує педагогічну компетентність та доцільність педагогічної діяльності [1].

Поєднання та опанування педагогічних і загальнолюдських цінностей (добро, краса, справедливість, обов'язок, рівноправність, сумління) дає підґрунтя для розробки змісту педагогічної освіти на основі любові до людини та віри в її здібності. Дослідженню та класифікації педагогічних цінностей присвячені праці С.Г. Вершловського і Дж. Хазарда [2], І.Ф. Ісаєва [5], Н.Ю. Гузевої [6], Є.Н. Шиянова [11].

Основою для класифікації С.Г. Вершловського і Дж. Хазарда стали цінності задоволення від своєї роботи та самореалізації в професійній діяльності. До її складу входять: цінності, що виявляють професійний статус педагога; цінності, що демонструють ступінь залучення особистості до педагогічної діяльності; цінності, що відображають цілі педагогічної діяльності. Проте така класифікація не відображає всього розмаїття педагогічних цінностей [2].

Класифікація цінностей, за І.Ф. Ісаєвим, розподіляє педагогічні цінності на соціально-педагогічні; професійно-групові; особистісно-педагогічні. Перші відображають характер та зміст тих цінностей, що функціонують у суспільстві, та становлять сукупність ідей, уявлень, норм, правил, традицій, які регламентують педагогічну діяльність у межах суспільства. Професійно-групові цінності – це сукупність ідей, концепцій, норм, що регулюють педагогічну діяльність у межах освітніх закладів та виступають орієнтирами в педагогічній діяльності професійно-педагогічних груп. Особистісно-педагогічні цінності становлять аксіологічне “Я” вчителя, відображають його цілі, мотиви, ідеали, настанови та інші світоглядні характеристики. Всі складові світоглядної характеристики створюють систему професійно-ціннісних орієнтацій [5].

У наведеній класифікації система цінностей представлена досить повно, але до складу класифікації не входить ціннісно-мотиваційна домінанта. Така класифікація педагогічних цінностей демонструє існування та рух цінностей від суспільства до соціальної групи й далі до особистості. У цій класифікації повністю відтворені рівні існування педагогічних цінностей, проте багатогранність цінностей не розкрита повністю.

Існує класифікація Н.Ю. Гузевої, яка пов'язана з проблемою формування професійно значущих орієнтацій майбутніх учителів в умовах педагогічного коледжу. Дослідник визначає три групи педагогічних цінностей:

1. Цінності, що пов'язані з умовами професійної діяльності: незалежність у педагогічній діяльності, спілкуванні, ретельно обміркований педагогічний процес; гуманістичний характер професії; постійне самовдосконалення,

досконале володіння знанням свого предмета, повага та вдячність людей, творчий характер праці.

2. Цінності, що пов'язані з особистісно-мотиваційною сферою вчителя: перспектива професійного зростання, продовження сімейних традицій, відповідність професії здібностям, бажання перебувати в центрі уваги.

3. Цінності, що відображають аспекти керівництва освітньою діяльністю: можливість впливати та змінювати поведінку інших людей; доброзичливість – відносини вчителя та учня; можливість передавати знання й майстерність [6].

Класифікація Є.Н. Шиянова бере за основу матеріальні, духовні, суспільні потреби вчителя, що виступають орієнтирами в його суспільній та професійній діяльності:

– цінності, пов'язані з утвердженням особистості в професійному середовищі: суспільна значущість праці вчителя, авторитет педагогічної професії, визнання найближчим оточенням значущості професії;

– цінності, що задовольняють потреби вчителя в спілкуванні з учнями, співробітниками, відчуття дитячої любові та прихильності; обмін духовними цінностями;

– цінності, що пов'язані з розвитком творчої індивідуальності: можливість розвитку професійно-творчих здібностей; залучення до світової культури, постійне самовдосконалення;

– цінності, що забезпечують самореалізацію: творчий характер вчительської праці, привабливість педагогічної професії;

– цінності, пов'язані із задоволенням прагматичних потреб: гарантована державна служба, утримання, тривалість відпустки [11].

Попри деяку суперечливість, класифікації Н.Ю. Гузевої та Є.Н. Шиянова досить повно відображають багатогранність педагогічних цінностей. Проте вони не дають реального теоретичного підґрунтя для процесу формування ціннісних орієнтацій, на відміну від класифікацій І.Ф. Ісаєва, С.Г. Вершловського та Дж. Хазарда. Незважаючи на численні дослідження в галузі класифікації педагогічних цінностей, треба зауважити, що досконалої класифікації ще не розроблено. У цілому погоджуючись з наведеними класифікаціями, слід зауважити, що в них не визначено гуманістичних педагогічних цінностей, а це можна вважати суттєвим недоліком.

В умовах гуманізації освіти першочерговим завданням стає формування гуманістичних педагогічних цінностей майбутнього вчителя, які становитимуть основу педагогічної діяльності. Необхідними умовами формування таких цінностей можна вважати гуманістичну спрямованість навчально-виховної діяльності, принцип діалогічного спілкування, орієнтацію на гуманістичні цінності як пріоритетні у становленні світогляду майбутнього вчителя.

До компетентності сучасного спеціаліста має входити усвідомлення тих цінностей, які він виховує під час навчально-виховного процесу. Педагог повинен чітко уявляти в найбільш спрощеній формі класифікацію таких цінностей (див. рис.).

Цінності освіти	
Гуманістичні педагогічні цінності	Універсальні базові гуманістично-педагогічні цінності
	Цінності педагогічного спілкування
	Цінності, які визначають педагогічну культуру
Загальнолюдські цінності	
Загальні цінності	Духовні цінності
Соціальні	Суспільні
Групові	Конкретної діяльності (мистецтво, наука, культура, мораль)
Індивідуальні	Особистісні

Рис. Цінності освіти

Цінності освіти можна розглядати як гуманістичні педагогічні, підґрунтям яких є загальнолюдські цінності. До універсальних базових належать антропоцентризм, самопізнання, розвиток інтелекту, здібностей, моральний вплив знань, творчість та вільна поведінка особистості. Цінності педагогічного спілкування – це емпатія, конгруентність, рефлексія, емоційна стабільність, доброзичливість. Цінності педагогічної культури: професійна захопленість, моральність, відповідальність. Загальнолюдські цінності в широкому значенні є загальними, національними – це віра, правда, краса, любов, творення добра, воля, повага, здоров'я, патріотизм. У свою чергу, основою загальнолюдських цінностей є загальні та духовні цінності людства. Загальні цінності (працелюбність, чесність, щирість, шляхетність) складаються із соціальних, групових, індивідуальних. Соціальні цінності відображають цінність відносин різних соціальних груп, що виникають під час спілкування, діяльності в певному суспільстві. Групові – це корпоративні цінності, а цінності індивідуальності належать до індивідуальних. Духовні цінності – виступають людського духу, зафіксовані в здобутках науки, мистецтва, моралі, культури. Суспільні, цінності конкретної діяльності та особистісні входять до складу духовних. Суспільні відображають загальні інтереси і прагнення громадян (мир, безпека, свобода, рівність). Цінності певного суспільства є показником розвитку економічних, політичних, суспільних, культурних відносин. Цінності конкретної діяльності узагальнюють надбання народу в певній галузі науки, культури, мистецтва, виробництва. Особистісні – це найважливіші та найбільш значущі цінності особистості, якими вона керується у своєму житті та діяльності.

Загальні гуманістичні цінності відображені в гуманістичних педагогічних цінностях, наприклад, гуманістичне ставлення до людей, турбота про них – в антропоцентризмі; гуманістична позиція як перевага інтересів до іншої людини, до вивчення самого себе і тільки потім до засобів та техніки спілкування – у компетентності спілкування; толерантність – у педагогічному такті, емоційній стабільності; свобода – у вільній поведінці особистості, педагогічній творчості; альтруїстичний характер почуттів та переживань – у доброзичливості, товариськості. Необхідно зазначити, що гуманістичні цінності – це, перш за все, позитивне активно-діяльнісне ставлення до людини, тому людяність виявляється та закріплюється в протидії жорстокості, несправедливості, критичному ставленні до своїх чеснот. В гуманістичних педагогічних цінностях протидія жорстокості та несправедливості виявляється в моральності, моральному впливі знань, а критичне ставлення до своїх чеснот – у само-

вдосконаленні, розвитку інтелекту, педагогічній рефлексії. Втіленням віри є педагогічний оптимізм, віра в учня, його здібності, успішність навчання. У професійному спілкуванні така значуща гуманістична цінність, як рівність, відображена в рівноправних партнерських відносинах.

Узагальнюючи наведені класифікації, можна зробити висновок про те, що гуманістичні педагогічні цінності складаються з особистісних цінностей, в основу яких покладено принципи гуманізму – ставлення до людини як до найвищої цінності (гуманність, моральність, доброта, толерантність, доброзичливість, гнучкість поведінки, свобода особистості), цінності професійної діяльності (професійна компетентність, педагогічна ерудиція, педагогічне цілепокладання, педагогічне мислення, педагогічна рефлексія, педагогічний оптимізм), цінності педагогічного спілкування (виховні позиції розуміння, визнання та прийняття особистості учня, віра в його здібності, духовний потенціал, педагогічний такт, емпатія).

Висновки. Успішна реалізація завдання з формування гуманістичних педагогічних цінностей у майбутніх учителів вимагає здійснення таких умов:

1) гуманізації та гуманітаризації освітнього середовища вищого навчального закладу. Сутність гуманітарної природи освіти полягає в радикальному оновленні атмосфери та основ педагогічного процесу у вищому навчальному закладі, гуманітаризації не тільки “технічних” дисциплін, але й тих, що традиційно вважаються “гуманітарними”;

2) реалізації особистісно орієнтованого підходу в освітньому процесі. Гуманістична, особистісна орієнтація професійної підготовки передбачає зосередження головної уваги на ціннісно-мотиваційній домінанті особистості, яка визначає її професійну спрямованість. Ціннісно-сміслові орієнтири професійної діяльності стають найважливішими у визначенні цілей професійної освіти;

3) формування гуманістично спрямованої аксіологічної структури особистості, тобто системи цінностей, стає першочерговим завданням у професійному навчанні. Тому головний вплив навчально-виховної діяльності має бути зосередженим на особистості майбутнього спеціаліста, його духовності, рівні культури, інтелектуальному розвитку, формуванні гуманістичних цінностей, що визначатимуть не тільки особистісні, але й професійні характеристики. Особистість учителя в контексті особистісно орієнтованого підходу виступає як яскрава творча індивідуальність, що реалізує власний світогляд у спілкуванні. Поєднання найкращих рис особистості з професійною досконалістю – тривалий процес творчого самовдосконалення особистості, початок якого – гуманістично зорієнтований навчально-виховний процес.

Література

1. Богатырева М.Р. Социальные ценности как основа профессионально-педагогической деятельности / М.Р. Богатырева // Вестник Башкирского университета. – 2006. – № 2. – С. 122–124.
2. Вершловский С.Г. Особенности социально-профессиональных ориентаций учителя / С.Г. Вершловский // Развитие социально-профессиональной активности учителей на разных этапах деятельности : сб. науч. тр. – М. : Изд-во АПНСССР, 1990. – С. 5–24.
3. Григорьева-Голубева В.А. Становление гуманистических ценностей педагога (В аспекте языковой личности) : дис... д-ра пед. наук : 13.00.01 / В.А. Григорьева-Голубева. – СПб., 2002. – 493 с.

4. Данилова Г.С. Проблема гуманістичного становлення особистості педагога в сучасних умовах / Г.С. Данилова // Гуманістично спрямований виховний процес і становлення особистості : зб. наук. пр. – К. : ВіРа Інсайт, 2001. – Кн. II. – 336 с.
5. Исаев И.Ф. Теория и практика формирования профессиональной педагогической культуры преподавателей высшей школы / И.Ф. Исаев. – М. : Белгород, 1993. – 219 с.
6. Катричева Т.Ю. Проблема классификации педагогических ценностей / Т.Ю. Катричева // Успехи современного естествознания. – 2004. – № 7. – С. 119.
7. Клепко С.Ф. Цінності буття і цінності освіти в контексті глобалізації / С.Ф. Клепко // Ціннісні парадигми освіти. – Х. : Основа, 2004. – 128 с.
8. Лейчук А.О. Формування ціннісних основ гуманістичної позиції майбутніх педагогів / А.О. Лейчук // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. – К. ; Житомир : Волинь, 2003. – Кн. 2. – 368 с.
9. Манузина Е.Б. Развитие системы ценностных ориентаций у будущих педагогов / Е.Б. Манузина // Макарьевские чтения : материалы междунар. конф. (21–22 нояб. 2004 г.) : в 5 т. / отв. ред. В.Г. Бабин. – Горно-Алтайск : Горно-Алтайс. гос. ун-т., 2006. – Т. 5. – 347 с.
10. Макарьевские чтения : материалы пятой международной конференции (21–22 ноября 2006 г.) / отв. ред. В.Г. Бабин. – Горно-Алтайск : РИО ГАТУ, 2006. – 347 с.
11. Подоляк Л.Г. Психологія вищої школи : підруч. для студ. ВНЗ / Л.Г. Подоляк, В.І. Юрченко. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Каравела, 2008. – 351 с.
12. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям / В.А. Сухомлинский. – К. : Радянська школа, 1971. – 244 с.
13. Шиянов Е.И. Гуманизация педагогического образования: состояние и перспективы / Е.И. Шиянов. – Москва ; Ставрополь, 1991. – 252 с.

АМЕЛІНА С.М.

ФОРМУВАННЯ МОВНО-МОВЛЕННЕВОГО КОМПОНЕНТА КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ В МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ-АГРАРІЇВ

Актуальність досягнення високого рівня мовно-мовленнєвої культури зумовлена тим, що сучасні молоді фахівці мають не лише володіти певними професійними знаннями та навичками, але й вміти чітко, правильно і грамотно висловлювати свої думки, спілкуватися з різними людьми в різних професійних ситуаціях.

Мета статті – розглянути формування мовно-мовленнєвого компонента культури професійного спілкування у студентів аграрних ВНЗ.

На жаль, доводиться констатувати, що випускники сільських шкіл відзначаються наявністю в їх мовленнєвому досвіді володіння та активного використання “суржиком” – того варіанта розмовної мови, що склався в умовах взаємовпливу та взаємопроникнення української й російської мов та є характерним для населення, яке мешкає в південно-східній частині України. Звичність говоріння “суржиком” у повсякденному спілкуванні – у родині, з друзями і знайомими – призвела до того, що він почав проникати й у навчальне спілкування, адже студенти вважали це природним і мали намір використовувати його у професійному спілкуванні.

Крім того, для мовлення студентів аграрних ВНЗ характерна наявність великої кількості “русизмів” і кальок з російської мови. Їхнє спілкування, як усне, так і писемне, засмічене такою лексикою. Це ускладнює слухання й розу-